

Makale Bilgisi: Makaroğlu, B. (2020). Türk İşaret Dilinde Türetim Olgusuna Bürünsel Açıdan Bakış. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, ss. 305-339.	Article Info: Makaroğlu, B. (2020). A Prosodical Approach to Derivation Phenomenon in Turkish Sign Language. DEU Journal of Humanities, Volume: 7, Issue: 2, pp. 305-339.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 28.01.2020	Date Submitted: 28.01.2020
Kabul Edildiği Tarih: 29.06.2020	Date Accepted: 29.06.2020

TÜRK İŞARET DİLİNDE TÜRETİM OLGUSUNA BÜRÜNSEL AÇIDAN BAKIŞ

Bahtiyar MAKAROĞLU*

ÖZ

İşaret dilbilimi üzerine yapılan son çalışmalar, belirli anlam taşıyan yapı parçalarının durumunun ve dağılımının belirlenmesinin sözcük biçimlenişine ilişkin önemli sorulara cevap verebileceğini göstermektedir. Deneysel yaklaşıma dayanan bu çalışma, derlem tabanlı Güncel Türk İşaret Dili Sözlüğü'nde (www.tidsozluk.net) (Makaroğlu ve Dikyuva, 2017) yer alan en sık 2.000 sözcüğü kullanarak köklerin özelliklerine ilişkin ilk bulguları sunmaktadır. Sözlüksel birimlerin anlambilimsel ve sesbilimsel benzerlikleri arasındaki ilişkinin incelendiği çalışma, işaret dillerindeki içsel ve bürünsel özelliklerin bir tür şablon karakteristiği taşıdığını ve kökün ikili birlikteliğinden – el şekli ve konum – dolayı ‘iki-özellikli’ olarak tanımlanması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca, incelenen veri tabanının çekirdek anlama sahip 93 üretici kökten türeyen 411 farklı sözcük barındırdığı gözlemlenmiştir. Bu durum, işaret dili sözlüklerindeki sesbilimsel bileşenleri etkileyen anlambilimsel etmenler çoğunlukla göz ardı edilmesine karşın bürünsel yaklaşım, hem köklerin türetimsellik güçlerinin hem de şablon yapısının sistematüğının belirlenmesine yönelik birçok örnek sunduğunu vurgulamaktadır.

Anahtar Sözcükler: bürünsel biçimbilim, türetim, işaret dilleri, sesbilimsel şablonlar, kaynaştırma

A PROSODICAL APPROACH TO DERIVATION PHENOMENON IN TURKISH SIGN LANGUAGE

ABSTRACT

Recent studies on sign linguistics have shown that describing the status and distribution of meaningful form units can answer many critical questions on word formation. Given the importance of empirical approach, this study reports the preliminary findings on properties of roots from the corpus based Contemporary

* Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, bmakaroglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7641-6665

Turkish Sign Language Dictionary (www.tidsozluk.net) (Makaroğlu and Dikyuva, 2017) including the most frequent 2,000 words. By examining the interaction semantic and phonological similarities of lexical items, this paper shows that both inherent and prosodic features in sign languages carry a kind of templatic character and the root can be seen as ‘bi-featural’ due to its having dual associations – i.e, handshape and location. It is also found that the database includes 411 different words derived from the 93 productive roots having core meaning. This suggests that, although semantic factors that underlie phonological elements in sign languages lexicons have often been ignored, the prosodical approach provides numerous examples to determine the derivational power of the roots as well as the systematicity of the templatic system.

Keywords: prosodic morphology, derivation, sign languages, phonological templates, blending

1. GİRİŞ

İşaret dillerinin birçok açıdan konuşma dillerine benzer yapısal özellikler sergilemesine karşın modaliteye özgü olası farklılıkların da ortaya çıkması beklenen bir durumdur (bkz. Brentari, 2002; Meier, Cormier ve Quinto-Pozos, 2002; Wilbur, 2003; Quer ve Steinbach, 2019). Konuşma dillerinde sözcüklerin ve öbeklerin karakteristiği seslerin, biçimbirimlerin ve sözcüklerin sıralı bir dizide oluşmasıyla tanımlanmasına karşın işaret dillerinde tüm sesbilimsel parametreler (*el şekli, konum, yönelim, hareket ve el dışı işaretler*) ve biçimbilimsel görünüm dizimsel gerçekleşme eğiliminde bulunmakta, hatta sözcüklerin de eşzamanlı şekilde üretildiği görülmektedir. Ton, ünlü uyumu, ses değişimi (*ablaut*) gibi görünüm açısından konuşma dillerinde eşzamanlılık olgusuna rastlanmasına rağmen tüm bu dillerin, işaret dillerindeki eşzamanlılık görünümüne veya derecesine yaklaşmadığı bilinmektedir (bkz. Napoli ve Sutton-Spence, 2010). İşaret dillerinin ele ait (*manual*) sesbilimsel parametrelerini oluşturan el şekli, konum, hareket ve yönelim eşzamanlı olarak tek seslemede sunulmaktadır (bkz. Tablo 1). Böylece seslemin üretimi sırasında sırayla el şekli, konum vb. parametrenin sesletiminin aksine tüm bu sesbilimsel bileşenler eşzamanlı ve dizimsel şekilde üretilmektedir. Sözcüğün sesbilimsel açıdan yapısal görünümünü doğrudan etkileyen bu durum, seslem yapısında dizimsel ilişkiler sunan işaret dillerini, daha çok dizisel görünüm sergileyen konuşma dillerinden belirgin biçimde ayırmaktadır.

Sesbilimsel Parametre	İLK	EKSI
<i>El şekli</i>		
<i>Hareket</i>	Vücut önü	Vücut önü
<i>Konum</i>	Düz-büyükçül-tek	Düz-büyükçül-tek
<i>Yönelim</i>	Yukarıdan-aşağıya	Soldan-sağa

Tablo 1: TİD’de sesbilimsel boyutta eşzamanlılık olgusu: [İLK](#) ve [EKSI](#)

Seslem yapısının gerekliliği doğrultusunda, konuşma dillerinde bir “ünlü” doğru biçimlenişi sağlarken işaret dillerinde ise “hareket” bu görevde bulunmaktadır (Brentari, 1990; Jantunen, 2007). Öte yandan, işaret dillerinde hareket parametresinin sözcüğün sözlüksel anlamında değişiklik yaptığı bilinmesine karşın biçimbilimsel düzlemde, hareketin türetim olgusuyla ilişkisi konusunda alanyazında yanıtlanması gereken birçok soru bulunmaktadır. Bu kapsamdaki en belirleyici soru ise işaret dillerinde hareketin biçimbilimsel biçimlenişinin (*modification*), türetim boyutundaki işlevinin ne olduğudur. Bürünsel Biçimbilim açısından bakıldığında ise bu temel soru iki alt soruya ayrılmaktadır: (i) TİD¹ gibi işaret dillerinde kök olarak tanımlanan yapının türetim boyutundaki görünümü nedir? (ii) türetim açısından sesbilimsel şablonlar belli bir sınıflandırmaya ayrılabilir mi?

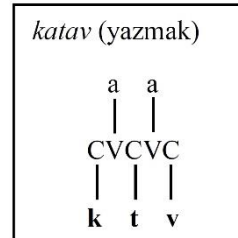
Türetim genel olarak bir sözcükbirimin yeni bir sözcük birime biçimlenmesi olarak kısaca tanımlanmaktadır. Bu nedenle alanyazında “türetim” terimi yaygın bir biçimde, kökün bir ek ile birleşmesi (örn. Türkçe *kitap-lık*) sonucu oluşan türetimsel eklemleme olarak kabul edilmektedir. Öte yandan, dillerin farklı biçimbilimsel tipolojik görünümü sergilemesi türetim mekanizmasının sadece eklemleme biçimine sınırlandırılmayacağını göstermektedir. Bürünsel Biçimbilim yaklaşımı takip eden bu çalışmada, eklemlesiz biçimbilim tipolojisi sergileyen TİD’deki sözcüklerin biçimbilimsel biçimlenişinin kök-şablon kapsamında incelenip incelenmediği tartışıldıktan sonra sözcük türetiminin genel mekanizması ve çekirdek anlam taşıyan köklerin dağılımı ilgili yaklaşım çerçevesinde araştırılmaktadır.

2. Bürünsel Biçimbilim

Şablon Biçimbilim yaklaşımı, eklemlesiz biçimbilimsel görünüme sahip olan dillerin, çizgisel özellikte bulunmayan biçim-sesbilimsel birimlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Geleneksel olarak, eklemlesiz Sami dillerinin biçimbilimsel görünümüne göre örneğin İbranice ‘katav’ (yazmak) sözcüğü \sqrt{ktv} ünsüz kökünden ve ezgisel örüntüden oluşmaktadır. Bu bakış açısının temeli McCarthy (1979, 1981) tarafından formüle edilmiş olup biçimbilimsel yapılanış, üç farklı düzlemde ele alınmaktadır: Ünsüz-ünlü iskeleti (ünsüzler ve ünlüler için yapısal boşluk), kök (ünsüzler) ve ezgi (ünlüler ve çekimsel bilgi) (bkz. 1). Bu yaklaşıma göre İbranice ‘katav’ sözcüğü için şu şekilde bir çözümleme ortaya çıkmaktadır:

(1) İbranice’deki kök-şablon görünümü

Kök	Örüntü	Sözcük
\sqrt{ktv}	CaCaC	katav (yazmak)

¹ İşaret dillerinin açıklamalarına metin sonundaki “Kısaltmalar” bölümünde yer verilmektedir.

McCarthy'nin yaklaşımında, sesletim (*vocalism*) ayrı bir düzleme yerleştirilerek ünlüler, köklerden veya iskelet yapısından bağımsız olarak değerlendirilmektedir. Bu varsayımın en belirleyici özelliği ise eklemlesiz dillerdeki biçimbilimsel birimleri, üç farklı sesbilimsel düzlemde sunmasıdır: *kök* (ünsüzlerin kimliği), *şablon* (ünlü-ünsüz iskeletinin yapısı) ve *eklenen çekimsel veya türetimsel bilgi* (ünlülerin rolü) (Kastner, 2016). Eklemlesiz konuşma dillerinde, kök olarak tanımlanan ve kendi başına sesletilemez özellik taşıyan ünsüzler, bağımsız ulam görünümündedir. Bu nedenle, kök özellikteki ünsüzlerin ünlülerle birleşmesi iki farklı amaca hizmet etmektedir: (i) Üç-ünsüzlü kökü, sesletilebilir bir demet haline getirmekte ve (ii) ulam açısından nötr olan kökü, ad, eylem, sıfat gibi ulamlardan birine dönüştürmektedir (Arad, 2005). İbranice \sqrt{bxn} kökünden (bkz. 2) hem ad hem de eylem ulamında birçok sözcüğün türemesi, kökün ulam bağımsız olduğu görüşünü desteklemektedir.

(2) İbranice \sqrt{bxn} kökünün türetimi (Arad, 2005)

a. CaCac (e)	baxan	“Sınav yapmak”
b. hiCCiC (e)	hivxin	“Ayırt etmek”
c. miCCiC (a)	mivxan	“Sınav”
d. CoCac (a)	boxan	“Test”
e. maCCeCa (a)	mavxena	“Deney tüpü”
f. aCCaCa (a)	avxana	“Teşhis”

Çekirdek anlamı “*sınamak*” şeklinde olan bu kökün CaCaC şablonuyla birleşmesi “sınav yapmak” anlamında bir eylem, CoCaC şablonuyla birlikteliği ise “test” anlamına gelen ad ulamında bir sözcük türetildiği görülmektedir. İbranice’de 50’den fazla adıl örüntü olmasına karşın eylemlerin çatı özelliklerine göre yalnızca yedi farklı eylemcil örüntüde² bulunduğu bilinmekte, çoğunlukla üç-ünsüzlü kökten oluşan bu örüntüler çok nadir de olsa iki-ünsüzlü veya dört-ünsüzlü türde bulunabilmektedir (bkz. Arad, 2005; Kastner, 2016; ve diğ.).

2.1. İşaret Dillerini Şablon Biçimbilim Açısından İnceleyen Yaklaşımlar

Bilindiği gibi konuşma dilinde en küçük çiftler, bağlantısız sözcük birimlerin bir sesbilgisel özelliğin varlığı veya yokluğuyla ayrıldığı en temel birimlerdir (Kenstowicz, 1994). İşaret dillerinin benzer görünümdeki hiyerarşik yapısı, *el şekli* (işaretin üretimindeki elin aldığı biçim(ler)), *konum/üretim yeri* (işaretin vücutta ya da uzamda nerede yapıldığı), *hareket* (sesletim/üretim organlarının nasıl hareket ettiği), *yönelim* (ellerin konuma göre ilişkisi) ve *el dışı görünümler* (üst vücudun ve yüzün hareketi) olmak üzere beş farklı sesbilimsel parametre tarafından düzenlenmektedir (bkz. Stokoe, 1960; Stokoe ve diğ. 1965; Liddell ve Johnson, 1989; Sandler, 1989; Brentari,

² İbranice’de eylemcil şablonların dağılımı, eylemin çatısına (etken veya edilgen) göre belirlenmektedir.

1998). İşaret dili biçimbiliminde sözcüğün sesbilimsel gerçekleşimini sağlayan ‘hareket’in biçimlenişi, en önemli biçimbilimsel süreçlerden biri olmasına karşın, hareketin nasıl tanımlanacağı, biçimbilimsel süreçlerle ilişkili özelliklerinin neler olduğu gibi birçok soruya ilişkin alanyazında ortak bir görüş bulunmamaktadır. Hareket, ilk olarak ASL’de ad-eylem çiftlerinin sınıflandırılması sürecinde tanımlanmış (Supalla ve Newport, 1978), birçok işaret dilinde hareketin ulam belirleyici rolüne ilişkin çalışmalar yapılmıştır (bkz. Auslan için Johnston, 2001; NGT için Schreurs, 2006; ÖGS için Hunger, 2006; ISL için Tkachman ve Sandler, 2013; ve diğ.). Benzer şekilde TİD’de anlamsal olarak bağlantılı kimi işaret çiftlerinde hareket sayısının değişiminin, sözcük çiftlerinin ulamını belirlediğine rastlanılmaktadır (bkz. Kubuş, 2008; Özkul, 2013; Dikyuva, Makaroğlu ve Arık, 2015, Makaroğlu, 2018). Örneğin TİD’de, aynı el şekline sahip DÜZ ile DÜZELTMEK sözcükleri sadece hareketin sayısı açısından birbirinden ayrılmakta, sıfat ulamındaki DÜZ sözcüğü tek harekete sahip iken DÜZELTMEK sözcüğü tekrarlı hareketten oluşmaktadır (bkz. Şekil 1).

Şekil 1: TİD’de DÜZELTMEK ve DÜZ³

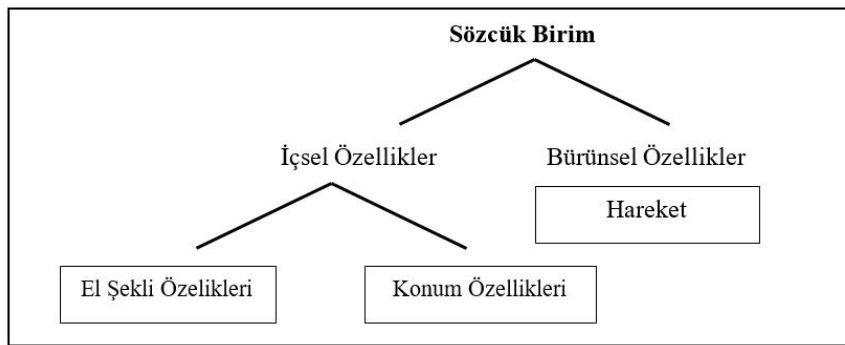
TİD sözcüklerinde, sadece sesbilimsel parametrelerden hareketin alt özellikleri açısından birbirinden ayrılan, anlamsal olarak bağlantılı birçok ad-eylem çiftine rastlanmaktadır: BAĞIRMAK-SES, OTURMAK-SANDALYE, YARIŞMAK-MAÇ vb. Hareketin gerçekleşimindeki kimi sistematik değişimler, sözcük ulamı belirleyicisi olarak görülmesine ve ad-eylem çiftlerini ayırmasına karşın, bu görünüm anlamsal olarak ilişkili olan tüm çiftler için geçerli değildir (bkz. Sutton-Spence ve Woll, 1999; Schembri ve diğ. 2002; Johnston, 2001; Dikyuva, Makaroğlu ve Arık, 2015).

Bu nedenle tartışılması gereken noktalardan biri, işaretin içsel biçimlenişinde hareketin sadece ulam belirleyici bir özellikte mi yoksa türetim ve çekim gibi daha kapsamlı bir biçimleniş rolünde mi olduğudur. Dikyuva, Makaroğlu ve Arık (2015) tarafından yapılan derlem tabanlı çalışmada, TİD’de ad-eylem çiftlerinin belirlenmesinde hareket sayısının önemli bir role

³ Görseller, Makaroğlu, Dikyuva ve Arık (2015)’ten alınmıştır.

sahip olmasına karşın, tüm ad-eylem çiftlerini bu yolla ayırmanın mümkün olmadığı belirtilmektedir. Ayrıca, aynı sözcük ulamındaki benzer kavramsal içeriği sahip ama farklı olan sözcük çiftlerinin de sadece yönelim, tür gibi hareket biçimlenişiyle ilgili özellik açısından birbirinden ayrıldıkları görülmektedir: [BABA/ABİ](#), [GÜN/YARIN](#), [KADIN/ABLA](#), [YER/GÖÇMEN](#), [PLAN/KONTROL](#), [SÖYLEMEK/ANLATMAK](#). O yüzden, ad-eylem çiftlerine ilişkin sorunun kapsamını biraz daha genişleterek şu şekilde sormak gerekir: İşaretin içsel mekanizmasındaki hareketin biçimlenişi, işaret dillerinin bir biçimbilimsel biçimlenişi olarak değerlendirilebilir mi? Bir başka deyişle, Sami dillerine benzetilen işaret dillerinde, kök görevinde hangi sesbilimsel yapı bulunmakta, ayrıca türetimsel düzlemde hangi şablonlar, sözcüğün biçimbilimsel görünümünü ortaya koymaktadır? Bu doğrultuda, işaret dillerinde türetim mekanizmasının belirlenebilmesi için, öncelikli olarak sözcük-altı (*sub-lexical*) birimlerin sesbilimsel özelliklerinin tanımlanması gerekmektedir.

İşaret dillerinde sözcüklerin fiziksel boyutu ve görünümü, konuşma dillerinden ayrılmakta ve bu fiziksel farklılıklar, iki dildeki sözcüklerin yapısal farklılıklarına da neden olmaktadır. Böylece işaretler, konuşma dilindeki sözcüklerden daha eşzamanlı bir görünüm sunmakta (Stokoe, 1960) ve tek-seslemlilik (*monosyllabic*) özelliği taşımaktadır (Sandler, 1999). İşaret dillerinin sesbilimsel görünümünü ortaya koymak için öne sürülen Bürünsel Model (Brentari, 1998), hiyerarşik olarak düzenlenen özellik geometrisini (Clements, 1985) kullanmakta ve bu modele göre, sözcüğün içsel yapısı, birbirini dışlayan içsel ve bürünsel özelliklerden oluşmaktadır. Geometrik yapılanışta, kök birimi (*node*), yapının en üst bölümünde yer alarak tüm sözcükbirimi oluşturmaktadır. İçsel özelliklerin, durağan özellikteki el şekli ve konumdan oluşması, bürünsel özelliklerin, sesletim niteliğindeki dinamik birimlerden meydana gelmesi temel ayrımı ortaya koymaktadır (Şekil 2).

Şekil 2: Bürünsel Model'in hiyerarşik düzenlenişi (Brentari, 1998)

Sami dillerinden İbranice'de sözcükler, sadece kök olarak tanımlanan ünsüz serilerinden oluşmakta ve bu kökler, ünlüler olmadıkça bir sözcük oluşturma özelliği taşıyamamaktadır. Benzer şekilde, Bürünsel Model'e (Brentari, 1998) göre içsel özellik olan el şekli ve konum, sözcüğün temel

çekirdek yapısını oluşturduğu için, bu iki birimin işaret dillerinde sözcüğün kökü olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ayrıca İbranice'deki gibi, hareket olmadan işaret, iyi-biçimlenmiş sözcük görünümünde bulunamaz ve sesletim için uygun sesbilimsel içeriği de taşıyamaz. İşaret dilleri ile Sami dillerinin biçimbilimsel benzerliği, şablon yapıları temel alındığında daha da belirginleşmektedir. Sami dilleri için ortaya atılan Şablon Biçimbilim varsayımına (bkz. McCarthy, 1981) koşut biçimde, işaret dillerinde de içsel ve bürünel özellikler bir tür şablon karakteristiği taşımaktadır. Bu doğrultuda Brentari (2002), sözcük yapımında içsel özelliklerin Sami dillerindeki ünsüz setine, bürünel özelliklerin ise ünlülerin görünümüne benzediğini belirtmektedir:

- a) Hiyerarşik yapının içsel özellikler dalı, yapının bürünel özellikler dalından daha çok sözlüksel çekirdek özelliğindedir. Bu durum, konuşma dilindeki ünsüzlerin, sözlüksel karşıtlıklarda anlamsal çekirdek özelliğinde olmasına benzerdir.
- b) Bürünel özellikler, konuşma dillerinde ünlülerin belirtkenin (*signal*) aracı olmasıyla aynı işleve sahiptir.
- c) Hareket, konuşma dillerinde ünlülerin seslem çekirdeğini oluşturmasına benzer şekilde, işaret dilinde seslem çekirdeği işlevine sahiptir.

Sesbilimsel düzlemde bakıldığında, işaret dillerinde hareket biçimlenişinin eklemleme yapısının aksine, Sami dillerine benzer şekilde kök olarak adlandırılabilir içsel özellikler bulunmaktadır. Bürünel özellik olan hareketin, ünlüler gibi bu köklerde farklı örüntüler sergilemesiyle türetimsel ve çekimsel boyutta sözcüğün biçimlenmesi, bu iddiayı destekler nitelikte gözükmektedir. Biçimbilimsel görünüm açısından işaret dilleri, ardışık biçimbilimin eklemlemeli biçimbirim görünümüne karşı güçlü direnç göstermesinin (Fernald ve Napoli, 2000; Napoli, 2019) yanı sıra eklemlemesiz biçimbilimsel görünüm, işaret dillerinde çok yaygın bir biçimde görülmektedir (Sandler ve Lillo-Martin, 2006:51). Bürünel Model göz önüne alındığında, işaret dillerinde sözcüğü oluşturan sesbilimsel özelliklerin eşzamanlı gerçekleşimi, işaret dillerinin yaygın biçimde eklemlemesiz biçimbilim işleyişi sunmasının temelinde, modaliteye özgü tipolojik bir özellik olabileceği varsayımını güçlendirmektedir.

3. Şablon Biçimbilim Açısından Türk İşaret Dili

Sesbilimsel eşzamanlılık sunan işaret dillerinin Şablon Biçimbilim açısından incelenmesi için öncelikli olarak iki farklı soruya cevap bulunması gerekmektedir: İlki, Sami dilleri için öne sürülen kök (*root*) ve örüntü (*pattern*), işaret dillerine hangi açıdan benzemekte veya işaret dillerinden hangi açıdan ayrılmaktadır? İkincisi ise işaret dillerinin sesbilimsel parametrelerinin, konuşma dillerindeki gibi ardışık şekilde değil eşzamanlı bir biçimde sesletilmesinden dolayı sesbilimsel eşzamanlılık, işaret dilinde kökün içyapısının tanımlanmasında nasıl bir farklılık yaratmaktadır? Bu iki temel

sorunun cevabını bulmak amacıyla özellikle sesbilim-biçimbilim arakesitinde dilbilgisel özelliklerin ve örüntülerin saptanmasına gereksinim duyulmaktadır. İbranice üç-ünsüzlü \sqrt{ktv} kökü, herhangi bir türetimsel veya çekimsel biçimlenişte $\sqrt{kv}t$, $\sqrt{v}kt$, $\sqrt{v}tk$ gibi olası çizgisellik görünümünde bulunamamaktadır. Bir başka deyişle, Şablon Biçimbilim açısından incelenen dillerde kökün sadece belli bir ünsüz kümesinden oluşmasından değil, bu ünsüz kümesinin belli bir biçimde çizgiselliğinden de bahsedilmektedir. Sesletim organları ve sesin boyutluluğu düşünüldüğünde, ünsüzlerin belli bir çizgisellik taşıması, konuşma dillerinin doğası gereğidir. Bu durumda, Sami dillerinde sözcük biçimlenişinin çizgisel olmayan bir biçimleniş sergilemesine karşın, kökün iç mekanizmasında ünsüzlerin belli bir çizgisellik taşıdığı ortaya çıkmaktadır.

Sesbilimsel eşzamanlılık ve seslem hiyerarşisi nedeniyle konuşma dilinde ünlü ve ünsüzle aynı rolü üstlenen içsel ve bürünsel özelliklerin, çizgisellik özelliği taşımaları nedeniyle işaret dilindeki kökün de çizgiselliğinin incelenmesi gerekmektedir. Şablon Biçimbilim dillerindeki çizgisellik olgusu, kökün içyapısının aksine sözcüğün biçimlenişiyile ilgilidir. Bu nedenle Şablon Biçimbilim dilleri, sözcük biçimlenmesi ve kökün içyapısının biçimlenmesi açısından iki farklı çizgisellik türünde incelenmelidir. Bu iki farklı görünüm, “sözcük biçimleniş çizgiselliği” ve “kök biçimleniş çizgiselliği” terimleri ile kolayca açıklanabilir. Bu terimler doğrultusunda bakıldığında İbranice, sözcük biçimleniş çizgiselliğine göre çizgisel olmayan fakat kök biçimlenişinin çizgiselliği açısından çizgisel bir özellik taşımaktadır.

Kök biçimleniş çizgiselliği açısından, Merkez Sami dillerinden ayrılan TİD’de kökü, ünsüzlerin yerine el şekli ve konum oluşturmaktadır. İbranice’deki \sqrt{ktv} , \sqrt{bxn} gibi üç-ünsüzlü kök, sözcüğün taban biçimidir. İşaret dillerinde, ünsüzle aynı görevde bulunan içsel özellikler, el şekli ve konum olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu iki soyut birim, anlamsal ve sesbilimsel açıdan kökü meydana getirmekte ve işaret dilindeki kök, ikili bir birlikteliğe sahip olmasından dolayı bu çalışmada, iki-özellikli (*bi-featural*) olarak adlandırılmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi kök olarak adlandırılan iki özellik, herhangi bir çizgisellik sunmadığından, işaret dillerinin dizimsel sesbilimsel özellik sergileyen kök yapısına sahip olduğunu öne sürmek, sesbilimsel ve biçimbilimsel eşzamanlılık olgusuyla paralellik gösterecektir.

İşaret dilinde kök olarak adlandırabileceğimiz el şekli ve konum içsel özellikleri, birbirlerine göre eşzamanlı bir ilişki içinde bulunduğundan Merkez Sami dillerinden farklı bir görünüm sergilediği söylenebilir. Brentari (1998)’in öne sürdüğü Bürünsel Model’e göre el şekli ve konumun, eşzamanlı üretilmelerinin dışında, aralarında herhangi bir hiyerarşik görünüm bulunmamaktadır. Öne sürülen bu iki sınıflandırma kapsamında genel olarak dillere bakıldığında, Türkçenin her iki açıdan çizgisel bir görünüm taşıdığı gözlenmektedir. Şablon Biçimbilim sergileyen dillerden İbranice ise, çizgisel

olmayan sözcük biçimlenişine sahipken çizgisel kök biçimlenişi sergilemektedir. TİD ise, İbranice, Standart Arapça gibi Merkez Sami dillerine benzer şekilde, çizgisel olmayan sözcük biçimlenişi görünümündeyken bu dillerden farklı olarak çizgisel olmayan kök biçimlenişi taşımaktadır (Tablo 2).

Dil	Sözcük biçimlenişi çizgiselliği	Kök biçimlenişi çizgiselliği
Türkçe	Çizgisel	Çizgisel
İbranice	Çizgisel olmayan	Çizgisel
Türk İşaret Dili	Çizgisel olmayan	Çizgisel olmayan

Tablo 2: Sözcük ve kök biçimlenişinin çizgiselliği

Sesbilimsel ve anlamsal olarak ilişkili el şekli ve konum içermesi, işaret dillerinin Merkez Sami dillerine çok benzer işleyişte olduğunu göstermesine karşın burada sorulması gereken bir başka soru, Şablon Biçimbilim görünümünde olan ve iki farklı iletişim kanalı tarafından üretilen dillerin, hangi açılardan farklılık taşımakta olduğudur. İbranice’de ünlüler ve ünsüzler, bağımsız bir biçimbirim olarak görülebilirken, işaret dillerinde, el şekli ve konumun özerk-parçasal (*autosegmental*) özelliği nedeniyle biçimbilimsel güdülenmenin aksine sesbilimsel güdülenme ön plana çıkmaktadır (Sandler ve Lillo-Martin, 2006:141). Ayrıca işaret dillerinde ses olarak adlandırılan içsel ve bürünsel özellikler her sözcük içerisinde zorunlu ve eşzamanlı olarak bulunmaktadır. Diğer bir deyişle sesbilimsel özelliklerin özerk-parçasal durumları, bir tür şablon oluşturmakta ve her sözcüğün oluşumunda hazır olarak sunulmaktadır. Diğer bir karşılaştırmaya gelince, hem içsel hem de bürünsel özellikler, bağımsız biçimbirim olarak görülebilmekte ama işaret dili sesbiliminin özerk-parçasal durumu, onları yine eşzamanlılık oluşumuna zorlamaktadır. Bu doğrultudan bakıldığında TİD’de [EVLENMEK](#), [BOŞANMAK](#) ve [EŞ](#) sözcüklerinin kavramsal ve içsel (el şekli ve konum) özelliklerinin benzerliği, aynı kökten türediğini açıkça göstermektedir (Şekil 3).

Şekil 3: TİD'de [EVLENMEK](#), [BOŞANMAK](#) ve [EŞ](#)

Sözcükler arasındaki anlambilimsel ilişki, bu üç sözcüğün “*evlilik*” kavramıyla bağlantılı olduğunu göstermektedir. Anlamsal olarak “*evlilik*” ile ilişkili el şekli ve konum özellikleri, bir sesbilimsel kök oluşturmakta ve bu

köklerin farklı özellikteki şablonlarla birlikteliği sonucunda üç farklı sözcük türemektedir. Merkez Sami dillerinde kimi köklerin türetim mekanizması daha işlek görünümde bulunmakta ve bir kökten beşten fazla sözcük türetilmektedir (bkz. Arad, 2005). Benzer şekilde TİD’de “*kötü şeyler*” soyut anlamına sahip kökün, [PİS](#), [KÖTÜ](#), [FENA](#), [KIZGIN-BAĞIRMAK](#), [TUVALET ALAY](#), [TARTISMAK](#), [İSYAN-ETMEK](#), [ÇİŞ-YAPMAK](#) gibi birçok farklı sözcük türettiği görülebilmektedir (bkz. Şekil 4).

Şekil 4: TİD’de [ALAY](#), [PİS](#) ve [FENA](#)

Bu duruma benzer şekilde TİD’de “finans/parasal” kavramıyla bağlantılı kök, farklı türdeki şablonlarla birlikteliği sonucu çok sayıda sözcük türetmektedir: [PARA](#), [ÖDEMEK](#), [ÜCRET](#), [MASRAF](#), [MAAŞ](#), [BANKA](#), [ÇARŞI](#), [PEŞİN](#), [TİCARET](#), [EKONOMİ](#), [KUMAR](#), [ALISVERİŞ](#), [KREDİ-ÇEKMEK](#). Bu farklı sözcükler, çalışmanın örnekleme çerçevesinde saptanan örnekler olmakla birlikte TİD sözvarlığında bu kökten türeyen daha farklı sözcükler de bulunması olasıdır.

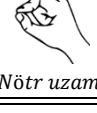

4. Türk İşaret Dilinde Türetim ve Kök-Şablon Görünümü

4.1. Köklerin Türetimselliği

İşaret dili sözlükçelerindeki anlamsal güdülenmelerin sesbilimsel birimler üzerine etkisi çoğunlukla göz ardı edilmiş olsa da alanyazındaki kimi araştırmalar ikisi arasındaki ilişkiyi açık bir şekilde ortaya koymaktadır (bkz. Brennan, 1990; Johnston ve Schembri, 1999; Wilbur, 2008; Strickland ve diğ., 2015). İşaret dillerindeki anlambilimsel güdülenme ile sesbilimsel birim arasındaki ilişkiyi ve dağılımı saptayabilmenin, sözcüğün biçimlenişi açısından, kökün dağılımına ilişkin önemli bilgiler sunacağı düşünülmektedir (Makaroglu, Arıca-Akkök ve Aksan, 2018).

Bu çalışma kapsamında TİD’in Şablon Biçimbilim bakış açısıyla incelenebilirliğini sınamak amacıyla Güncel Türk İşaret Dili Sözlüğündeki (Makaroglu ve Dikyuva, 2017) 2.000 sözcüğün sesbilimsel ve anlambilimsel düzlemdeki benzer örüntüleri incelenerek anlambilimsel soyut kökler ve bunların türettiği sözcükler belirlenmiştir. İçsel özelliklerden el şekli ve konum ortaklığı açısından bakıldığında, örneklemin çerçevesinde anlamsal olarak bağlantılı ve aynı sesbilimler parametreleri (el şekli ve konum) taşıyan

93 farklı kök saptanmıştır (bkz. Ek 1). Göreceli olarak örneklem sınırlı özellikte bulunmasına karşın 93 farklı kökün 411 sözcük türetmesi, sözcük-altı özellikleri takip edilerek işaret dillerinin türetim mekanizmasının daha net anlaşılacağı görüşünü desteklemektedir. Örneğin, işaret ve orta parmağın kullanıldığı 2 el şekli (her iki gözü temsil etmekte) ile göz çevresi konumuna sahip olan kök, “göz, görme” ile ilgili anlamsal çekirdek oluşturmakta ve bu kökün farklı türdeki hareketle bulunması (örn. içeriden dışarı büyükçül hareket [GÖRMEK](#), yukarıdan aşağıya büyükçül hareket [YEMİN-ETMEK](#), yana doğru yinelemeli büyükçül hareket ise [MÜZE](#) sözcüğünü oluşturmakta) diğer bir deyişle farklı şablonlarla birlikteliği aynı anlamsal alanda yer alan ve ilişkili birçok sözcük türetmektedir (Tablo 3).

Kök	Soyut Anlamsal İçerik	Türetilen Sözcükler
 Göz	Göz, görme	GÖRMEK , GÖRÜŞMEK , OKUMAK , MÜZE , MANZARA , BENZEMEK , BAKISMAK , FLÖRT , GÖRSEL , YEMİN-ETMEK
 Nötr uzam	Bir şeyi yapma, gerçekleştirme	CALIŞMAK , İS , YAPMAK , GÖREV , İNŞAAT , TAMİR , BAKIM
 Nötr uzam	Yazı	YAZMAK , İMZA , KALEM , DİLEKÇE , YAZIŞMAK , MEMUR
 Nötr uzam	İlişki	BAĞLAMAK , BAĞLI , ÖLÇÜ , BİRLEŞMEK , ÇÖZÜM , ALAKA
 Ağız	Sesle ilgili	SES , SES-BAĞIRMAK , GÜRÜLTÜ , USANMAK , MÜZİK , RADYO

Tablo 3: TİD’de gözlemlenen köklere örnekler

Ayrıca McCarthy’nin (1979, 1981) yaklaşımı takip edildiğinde, eklemlesiz biçimbilimsel özellik sergileyen TİD’de kendi başına sestilemez/işaretlenemez özellik taşıyan kök, ancak bürünsel özellik dalını oluşturan hareket ile birleştiğinde sesletilebilir/işaretlenebilir bir demet haline gelebilmektedir. Tablo (4)’deki “teklik” soyut anlamı içeren kökün farklı türdeki şablonlar, dolayısıyla farklı hareket özellikleriyle birlikte olmasıyla birçok türde sözcük türettiği görülmektedir.

Kök	Soyut Anlamsal İçerik	Bürünsel Özellik	Türetilen Sözcük
	Teklik	Küçükçül, içeriden-dışarıya, tek	BİN
		Büyükçül, dairesel, yinelemeli	BİRSEY

	Büyükçül, yukarıdan aşağıya, tek	İLK
	Büyükçül, dairesel, yinelemeli	BİRİ
	Büyükçül, yukarıdan aşağıya, yinelemeli	GÜNLÜK
	Büyükçül, içeriden dışarıya, tek	İLK-DEFA
	Küçükçül, bilek çevirme, tek	BİR-DAHA

Tablo 4: TİD’de “teklik” çekirdek anlamındaki kökün türetim mekanizması

Bileğin içeriden dışarıya doğru tek küçükçül (*local*) hareket sergilediğinde “teklik” anlamsal içeriğine sahip kök, [BİN](#) sözcüğünü türetirken aynı kökün omuz eklemine kullanıldığı yukarıdan aşağıya doğru tek büyükçül (*path*) hareket ise [İLK](#) sözcüğünü oluşturmaktadır.

4.2. Yapı-Anlam Eşleşmesi

Yapı-anlam eşleşmesinin, konuşma dillerine göre daha yoğun olduğu işaret dillerinde, kökün sesbilimsel özelliğinin nasıl olduğu sesbilim-anlambilim arakesitinde de araştırılması gereken sorular arasında yer almaktadır. Lepic ve diğ. (2016)’nın çalışmasında, gösterimsellik nedeniyle işaret dillerinde sözcüğün iki elle üretilmesi durumunun sözlüksel sözcük türetimi açısından birçok tahmin edilebilir görüntüye sahip olduğu belirtilmektedir. Bu görüşü destekler şekilde Güçlütürk (2018), TİD’de iki elin kullanıldığı eylemlerin Figür ve Zemin gibi anlambilimsel bileşenlerinin çözümlenebilir özellikte bulunduğunu ve sesbilimsel yapının anlambilim düzlemindeki olay yapısı ile ilişkili olduğunu öne sürmektedir. Bu durum, işaret dillerinde sesbilim yapısının belirli ulamlarının, anlambilim tarafından belirlendiğini sezdirmekte ve göstereni gösterilenle birleştiren bağın ilişkisiz olduğunu savunan Nedensizlik İlkesi’nin de yeniden sorgulanması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Lepic ve diğ. (2016)’yı izleyen Belsitzman ve Sandler (2016), hareketin türünün ve işaretin iki elle üretilmesinin sesbilimsel bir şablon sunup sunmadığını incelediği çalışmasında, hareketin eşzamanlı veya değişmeli olarak üretilmesinin bir örüntü, diğer bir deyişle sesbilimsel şablon oluşturduğunu ileri sürmektedir. Buna göre ellerin birbiriyle eşzamanlı biçimde hareket ettiği işaretler, varlıkların eşzamanlı hareketini veya simetrik özellikteki nesnelere temsil etmektedir.

Öte yandan Van der Hulst (1993), iki elle üretilen işaretlerde hareketin dengeli (*balanced*) ve dengesiz (*unbalanced*) olmak üzere ikiye ayrılması gerektiğini belirtmektedir. Buna göre TİD’de [EVLENMEK](#) sözcüğünde olduğu gibi belli bir düzenleniş ve simetrik hareket sergileyen işaretler dengeli, [KİLİTLEMELİK](#) gibi baskın olmayan elin sadece sesletim yeri/konum görevinde bulunan işaretleri ise dengesiz olarak tanımlamaktadır. Şablon Biçimbilim açısından bakıldığında, aynı soyut anlamsal köke sahip olan sözcüklerde elin tek ya da iki elle olması ve bu durumun olay yapısıyla ilişkisi anlambilimsel

güdülenmenin sesbilimsel özellikler üzerindeki etkisini göstermektedir (bkz. Tablo 5)⁴.

Kök	Soyut Anlamsal İçerik	Türetilen Sözcükler	
		Tek Elli	Çift Elli
 Ağız	Konuşma, görüşme	SÖYLEMEK¹ ⁵	SOHBET-ETMEK
 Nötr uzay	Haberleşme, temas	ARAMAK	İLETİŞİM
 Nötr uzay	Galip gelme	YENMEK	REKABET¹
 Nötr uzay	Vurma, çarpma ilgili	VURMAK	KAZA

Tablo 5: TİD’de gözlemlenen köklere örnekler

TİD’de “konuşma, görüşme” olarak tanımlanan kök tek elle üretildiğinde [SÖYLEMEK¹](#), iki elle üretildiğinde ise [SOHBET-ETMEK](#) sözcüğünü türetmektedir. Bu gözlemler, TİD’de iki-elle üretilen işaretlerin rastlantısal özellikte bulunmadığını biçim-anlam boyutunda bakıldığında anlambilimsel güdülenmenin sesbilimsel bileşenlere etki ettiği görüşü desteklemektedir. Ayrıca [SOHBET-ETMEK](#) işaretinde iki elin değişimli

⁴ Daha çok Bürünsel Sesbilim ile işaret dillerinin türetim mekanizmasının sorgulandığı bu çalışmada, baskın olmayan elin kökün iç mekanizmasındaki dilsel görünümün incelenmesi sonraki araştırmalara bırakılmaktadır (işaret dillerinde baskın olmayan elin dilsel rolü için bkz. Sandler, 2006).

⁵ Görsel-uzamsal modaliteye sahip işaret dillerine yönelik alanyazında birçok notasyon sistemi öne sürülmesine (örn. Stokoe Notasyonu, İşaret-yazma/Signwriting ve Hamburg Notasyon Sistemi/HamNoSys) karşın kullanılan formların sesbilimsel boyutta kaldığı ve daha çok işaretlerin fiziksel biçimlerini aktardıkları bilinmektedir (daha fazla bilgi için bkz. Frishberg, Hoiting ve Slobin, 2012). Bu sınırlılık nedeniyle, özellikle dilbilgisel boyuttaki çalışmalarda, sözvarlığındaki işaretler sıklıkla o işaret dilinin konuşulduğu coğrafyadaki konuşma dili referans alınarak anlamsal açıdan en yakın sözcükle gösterilmektedir. Kimi durumlarda ise işaret dilindeki iki farklı sesbilgisel biçim, konuşma dillerindeki tek bir yazımsal sözcüğe denk geldiğinden sözcüğün/işaretin farklı sesbilimsel biçimde olduğunu göstermek amacıyla numara eklenmektedir.

(*alternate*) şekilde ileri-geri hareket ederken (sohbet esnasında konuşucuların değişimli olarak birbirlerine bir şey söylemesi) [KAZA](#) sözcüğünde ise iki elin eşzamanlı şekilde birbirine doğru uzamda ilerlemesi (kaza olayında iki aracın birbirine doğru ilerleyip çarpışması), iki-elle üretilen işaretin sadece dengeli ya da dengesiz olmasına göre değil hareketin alt türlerine göre sistematik anlambilimsel örüntülerin elde edilebileceğini sezdirmektedir.

SÖYLEMEK1

SOHBET-ETMEK

Şekil 5: TİD’de [SÖYLEMEK1](#) ve [SOHBET-ETMEK](#)

Son yıllarda alanyazında ön plana çıkan sesbilime yönelik kullanım-tabanlı (Bybee, 2001) ve bilişsel-yapısal yaklaşımlar (Langacker, 1987), sesbilimin tek başına modüler bir yapıda bulunmadığını, aksine anlambilim gibi dilbilgisinin diğer düzlemleriyle etkileşimde bulunduğunu öne sürmektedir. Bu açıdan bakıldığında, işaret dillerinde el şekillerinin sistematik görünümü farklı özellikteki anlambilimsel bağlantıları sunmakta (Occhino, 2016) ve sesbilimsel örüntülerin sözlüksel düzenlenişine etkisini göstermektedir. Örneğin TİD’de “insan”, 5 farklı el şekliyle ifade edilmesine karşın her bir el şekli kavramsal sunum ve dolayısıyla türettiği sözcük açısından birbirinden net bir biçimde ayrılmaktadır (bkz. Tablo 6).

El şekli	Anlam	Sözcükler
	Varlık olarak insan ve dik duruşu	GİTMEK , GELMEK , BİRBİRİ , BAS-BASA , KARŞILAŞMAK
	Saygıdeğer kişi olarak insan	BASBAKAN , USTA , BAŞARMAK , TRANSFER-OLMAK , BAŞKAN , DEĞERLİ
	İki-ayaklı insan bedeni	YÜRÜMEK , SINIF-ATLAMAK , ÖLMEK , KALKMAK , DİKİLMEK , OTURMAK , SIRA

Tablo 6: Yapı-anlam ilişkisinin sesbilim düzleminde görünümü

Boyes-Braem (1986), işaret dili sözlükçelerinde büyük bir oranın rastlantısal olmayan işaretlerden oluştuğunu ve DSGS’de sözlüksel birimlerin en azından üçte birinin gösterimsel olduğunu belirtmektedir. Zeshan (2000)

ise bu oranın daha da fazla olduğunu, IPSL'deki işaretlerin en azından yarısının gösterimsel özellikte bulunduğunu iddia etmektedir. Ayrıca gösterimselliğin işaret dillerinde yaygın biçimde görülmesinin, işaret dillerinin anlam-biçim eşleşmesini açık bir şekilde sunduğunu ve bu nedenle, kök özelliğindeki soyut birimin, daha tahmin edilebilir özellikte olduğunu söylemektedir.

4.3. Metafor ve Türetim İlişkisi

Son yıllarda işaret dili araştırmacıları, dilsel yapıyı daha iyi çözümlenmek amacıyla sözlüksel işaretlerdeki biçim ve anlam ilişkileri arasındaki ilişkileri ortaya koymaya yönelik birçok çalışma yapmaktadır (bkz. Taub, 2001; Wilcox, 2004; Perniss, Thompson ve Vigliocco, 2010; Meir ve diğ., 2013). Taub (2001)'e göre, işaret dillerinin görsel ve el kullanımını öne çıkaran görünümünden dolayı, konuşma dillerine göre daha fazla gösterimsellik sunmasının yanı sıra, işaret dilindeki sözlüksel işaretler incelendiğinde ilkel (*primitive*) metafor yapılarına sıklıkla rastlanmaktadır. Bu durum, yapı-anlam eşleşmesi kapsamında, işaret dillerinde sözcük köklerinin metafor içeren özellikleri olup olmadığı sorusunu da akla getirmektedir. Örneğin, AKIL BİR MAKİNE DİR yapısal metaforuna bakıldığında, akıl çalışan ve işlem gören bir makineye benzetilmektedir. Türkçe'de “*kafam çalışmıyor.*”, “*kafam durdu.*” gibi dilsel metaforlarda da bu durum gözlemlenmektedir.

İşaret dillerinde metafor düzlemindeki ilişkilerin daha ilkel olarak adlandırılmasının nedeni ise, metaforun kurduğu ilişkilerin ve anlamsal sunumunun yoğun biçimde sözlüksel düzeyde görülmesidir. Yukarıdaki kavramsal metafor düşünüldüğünde, araştırmanın örnekleme çerçevesinde TİD'de, “*biliş*” ile bağlantılı incelenen tüm işaretlerin baş bölgesinde üretildiği görülmektedir: [ÖĞRENMEK](#), [AKIL](#), [BİLGİ](#), [ANLAMAK](#), [UNUTMAK](#), [HAFIZA](#), [DÜŞÜNMEK](#), [BİLGİ-VERMEK](#), [KAFAYA-TAKMAK](#) vb. Bu gözlem dikkate alındığında işaret dilindeki sözcüklerin şablonları belirlenirken ya da kökleri saptanırken belli örüntüler sağlayacağı düşünülmektedir (Şekil 6).

Şekil 6: [DÜŞÜNMEK](#), [UNUTMAK](#) ve [ANLAMAK](#)

Konum açısından benzer olan Şekil (6)'daki sözcüklere bakıldığında, hareketin alt türlerinin değiştiği görülmektedir. Kavramsal Metafor Kuramında (bkz. Lakoff ve Johnson, 1980), bilginin çoğunlukla tutulan, yakalanan, sahip olunan nesne olduğu düşünüldüğünde, [ANLAMAK](#) işaretinde hareketin yakalamaya, [UNUTMAK](#) işaretinde ise elden kaçırmaya benzediği gözlemlenmektedir. Bu tür örüntülerin sistematik şekilde ilerlediğini gösteren ileriki çalışmaların, anlam-ses ilişkisini daha net ortaya koyacağı tahmin edilmektedir.

4.4. El Abecesi ve Türetim

El abeceleri işaret dillerinin bir parçası olmakla beraber konuşma dillerinin yazı sistemini yansıtmaktadır. Konuşma dillerinden işaret dillerine ödünclenen kimi sözcükler ise hedef dilde, sadece el abeceleriyle (sıklıkla sözcüğün ilk harfi) temsil edilmekte ve bu el abeceleri, işaret dilinin sesbilimsel özelliklerini kazanarak sözlükselleşmiş şekilde sözvarlığında bulunabilmektedir (bkz. Battison, 1978; Brentari ve Padden, 2001; Schembri ve Johnston, 2007). TİD'de örneğin [UYARMAK](#), [CEVAPLAMAK](#) ve [SORMAK](#) sözcüğü, Türkçe karşılıklarındaki aynı sözcüğün ilk harflerinden (sırasıyla U, C ve S) türetilmiş olan eylemlerdir (bkz. Kubuş, 2008; Kubuş ve Hohenberger, 2011; Taşçı, 2012; Taşçı ve Göksel, 2014) (bkz. Şekil 7). Üç sözcüğün hareket parametresi incelendiğinde tümünün benzer özellikte olduğu (düz-büyükçültek) ve dolayısıyla aynı şablonda buldukları görülmektedir.

Şekil 7: Sözlükselleşmiş harflemeden oluşan eylemler: [UYARMAK](#), [CEVAPLAMAK](#) ve [SORMAK](#)

Türkçe'den el abecesi şeklinde ödünclenen bu birimlerin/sözcüklerin benzer türetimsel araçlarla/bürünsel özelliklerle sözvarlığında yer alması, kökten bağımsız şekilde şablonun da türetimselliğinin incelenebilir olduğunu durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle hem kökün hem de şablonun türetimselliği birbirinden bağımsız olgular olmakla birlikte şablonun türetim özelliğinin belirlenebilmesi için ileriki çalışmalara ihtiyaç olduğu açıktır.

4.5. Türetim Açısından Sınıflandırıcılar

Yapı ve işlev açısından işaret dillerinde, karmaşık ve çok-bileşenli özellikte (bkz. Slobin ve diğ., 2003) bulunan sınıflandırıcılar (SNF), gönderimde bulunan nesnelerin, şekilleri, büyüklükleri ve uzamdaki hareketleri açısından gruplandırılmaktadır (Supalla, 1986; Engberg-Pedersen, 1993; Schembri, 2003; Perniss, 2007). Sözcük-altı yapıları açısından bakıldığında sınıflandırıcı el şekilleri, karmaşık yüklemcil yapıların oluşumunda göndergelerin tüm yapısını temsil etmekte ve sıklıkla bağımlı biçimbirim olarak tanımlanmaktadır (Zwitserlood, 2003). Bu bağımlı görünüm nedeniyle sınıflandırıcıların konum ve/veya hareket açısından sesbilimsel özelliklerinin eksik olduğu söylenebilir. Bu nedenle, işaret dili sözcüklerinde büyük bir yer tutan ve türeten özellikteki sözlükselleşmemiş sınıflandırıcıların hangi köke eklendiği ve biçimbilimsel birleşmenin/gerçekleşimin nasıl olduğu en önemli sorular arasındadır. TİD’deki sınıflandırıcı el şekillerinin görünümüne bakıldığında, farklı anlamsal özellikte olduğu görülmektedir: SNF1, insan figürü için kullanılmakta ve dik duruşunu temsil etmekte; SNFB ise defter, kitap gibi yazılı materyalleri belirtmektedir (bkz. Arık, 2013). Şablon Biçimbilim açısından bakıldığında ise, sözcüğün kökünü oluşturan bu sınıflandırıcıların anlamsal olarak ilişkili birçok türetim yaptığı gözlemlenmekle birlikte TİD’de SNF1, farklı türdeki şablonlarla [GİTMEK](#), [GİDİŞ-DÖNÜŞ](#), [BULUŞMAK](#), [GÖRÜŞMEK](#) gibi insanın; SNFB ise [KİTAP](#), [DEFTER](#), [DOSYA](#) gibi yazılı materyalin temsil edildiği sözcükler türetmektedir (Tablo 7).

Kök	Soyut Anlamsal İçerik	Sözcükler
 (SNF1) Nötr Uzay	<i>İnsan-hareket</i>	GİTMEK , GİDİŞ-DÖNÜŞ , BULUŞMAK , GÖRÜŞMEK
 (SNFB) Nötr Uzay	<i>Yazılı materyal-nesne</i>	KİTAP , DEFTER , DOSYA

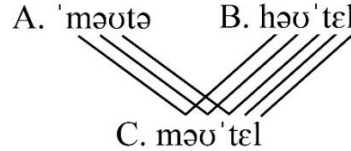
Tablo 7: TİD’de sınıflandırıcıların kökteki görünümü

Öte yandan işaret dillerinde “sözlükselleşme” olgusuna bakıldığında, çoklu-sözcük ifadeleri, biçimbilimsel açıdan karmaşık sözcükler veya el abecesiyle üretilen sözcükler nedeniyle “işaret”in, diğer bir deyişle sözcüğün, en uygun şekilde nasıl tanımlanacağı konusu her zaman zorlayıcı olmaktadır. Kullanım-tabanlı bakış açısından ise dilbilgisel anlam ve dilbilgisel biçim, dil kullanımındaki tekrarlanan örnekler tarafından meydana gelmektedir (Bybee, 2001). Diğer bir deyişle, yapılandırılmış bu parçaların bellekte tekrar tekrar deneyimlenmesi, yerleşik modellerin dilin zihinsel temsilde daha erişilebilir hale gelmesini sağlamaktadır (Bybee 2007, 2010). Bu görüşü takip eden Lepic (2019), eylem+üye yapıları gibi işaret dillerindeki çoklu-sözcük ifadelerinin, çözümlenebilir içsel yapıya sahip olduklarını ve “sözlükselleşmiş işaretler”

teriminin “yinelene yapıların yığını” (*chunk of recurring structures*) şeklinde değiştirilmesini önermektedir. Böylece dilin kullanım boyutundaki sıklık, sözcüğün/ifadenin sözlükselleşmesinde belirleyici bir etmen haline gelmektedir.

4.6. Sözlüksel Kaynaştırma⁶

Sözlüksel kaynaştırma (*blending*) farklı sözcüklerin sesbilimsel parçalarının bir araya gelmesiyle meydana gelen biçimlenme süreci olup İngilizce *motel* (motor+hotel), *brunch* (breakfast+lunch), *webinar* (web+seminar) gibi kaynaştırma sözcükleri en çok karşılan sözcükler arasındadır. Bu çalışmanın konusu doğrudan TİD’deki kaynaştırma olgusunun biçimbilimsel açıdan çözümlenmesi olmamasına karşın sözlüksel düzlemde, eklemlesiz dil olan TİD’de kaynaştırma görünümünün tartışılmasının, kökün özelliği ve türetimselliği konusunda Bürünsel Biçimbilim kapsamında yanıt aranan kimi sorulara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Kaynaştırma sözcüklerinin yapısal özelliklerinin tanımlamanın yanı sıra ilişkili kaynaştırma sözcüklerinin bir araya gelerek nasıl aileler oluşturdukları kuramsal biçimbilim açısından merak edilen konular arasındadır (bkz. Berman, 1961; Kemmer 2003; Booij 2010; Lepic 2015). Üretici bir biçimbilimsel süreç olan kaynaştırmada, sözcüklerinin parçalı sesbilimsel bileşenlerin nasıl bir araya geldikleri incelenerek yapısal açıdan kaynaştırma sözcükleri çözümlenebilmektedir (Arndt-Lappe ve Plag, 2013; Lepic, 2015). Şekil (8)’deki çözümlemede kaynaştırma sözcüğü *motel*’i oluşturan *motor* ve *hotel* sözcüklerinin sesbilimsel bileşenlerinin nasıl bir araya geldiği gösterilmektedir.

Şekil 8: İngilizce’de (a) motor ve (b) hotel sözcüklerinin birleşerek kaynaştırma oluşturdukları (c) motel sözcüğünün sesbilimsel bileşenleri

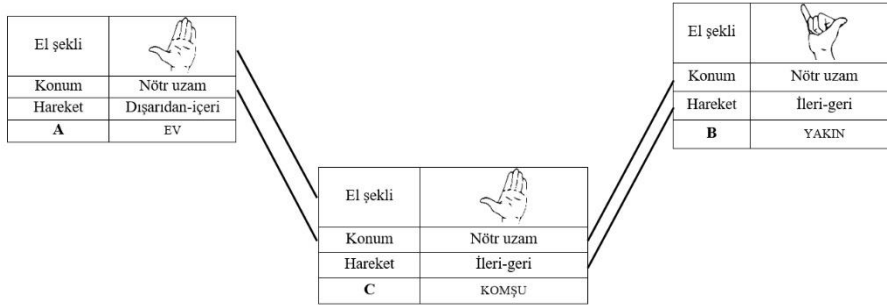
Sesbilimsel eşzamanlılık özelliği sergileyen işaret dillerine bakıldığında ise konuşma dillerine benzer şekilde kaynaştırma sözcüklerinin sesbilimsel alt-bileşenlerinin çözümlenebildiği bilinmektedir (Hohenberger, Happ ve Leuninger, 2002; Lepic, 2016). Şekil (9)’daki TİD [KOMSU](#) örneği incelendiğinde, iki elle nötr uzam konumunda üretilen [EV](#) sözcüğünün tek elle nötr uzamda üretilen [YAKIN](#) sözcüğü ile birleşerek kaynaştırma sözcüğü türettiği görülmektedir.

⁶ Kökün türetimselliği iddiasını daha güçlendirmek için sözlüksel kaynaştırma biçimlenişine sahip örnekler verilmesine ihtiyaç duyulduğundan bu bölümde yer alan işaretler, çalışmanın 411 sözcüklük örnekleminde yer almamakta ve çalışma kapsamında TİD anadili konuşucu tarafından üretilmiştir.

Şekil 9: TİD’de (a) EV ve (b) YAKIN sözcüklerin birleşerek kaynaştırma oluşturdukları (c) KOMŞU işareti

EV ve YAKIN sözcükleri arasındaki sesbilimsel uyumların kaynaştırma sözcüğü KOMŞU’yu nasıl oluşturduğu Şekil (10)’da sunulmaktadır. İşaret dillerinin sesbilimsel parametrelerinden el şekli, konum ve hareketin gösterildiği örnekte, el şekli (EV işaretini oluşturan ASL open-B el şekli) ve hareket (YAKIN sözcüğünün iler-geri hareketi) açısından tek yönlü bir kaynaştırma süreci olmasına karşın konum açısından her iki sözcüğün de etkisinin olduğu açıkça görülmektedir.

Şekil 10: EV ve (b) YAKIN sözcüklerin birleşerek kaynaştırma oluşturdukları (c) KOMŞU işaretinin sesbilimsel bileşenleri

KOMŞU örneği incelendiğinde her ne kadar modaliteye özgü sözcük-altı farklılıkları bulunsa da konuşma diline benzer şekilde işaretlerin de sesbilimsel alt-bileşenlerinin bir araya gelmesiyle kaynaştırma sözcükleri ortaya çıktığı görülmektedir. Lepic (2016), işaret dillerindeki ve konuşma dillerindeki kaynaştırma sözcüklerinin var olan bir sözcüğü benzer yollarla değiştirdiği için küçük sözcüksel aileler oluşturduğunu öne sürmektedir. ASL’de HEARING-MINDED COMMIT-TO-MEMORY, MENTAL-SCAR, WEAK-MINDED vb. ve İngilizce’deki *bubblicious*, *snugglicious*, *divalicious*, *bootylicious* vb. sözcükler buna örnek gösterilebilir. Buna göre İngilizce’deki “*licious*” yapısı farklı sözcüklerle bir araya gelerek birçok kaynaştırma sözcüğü üretmektedir. Eşzamanlı sesbilimsel görünüm ve eklemlesiz biçimbilim sergileyen işaret dillerine (bkz. Emmorey ve Corina, 1990; Aronoff, Meir, ve Sandler, 2005) bakıldığında ise Bürünsel Biçimbilim açısından anlamsal çekirdek görevinde bulunan ve kök olarak adlandırılan

konum parametresinin de benzer şekilde kaynaştırma görünümüne izin verip vermediği sorgulanması gereken sorular arasındadır. Çünkü anlamsal düzlemdeki ilişkileri çok açık şekilde görülmesine ve *konum* dışındaki tüm sesbilimsel parametrelerin (*el şekli, hareket, yönelim ve el dışı işaret*) çoğunlukla aynı görülmesine karşın farklı *konum* özellikleri taşıyan sözcüklerin kaynaştırma biçimlenişi açısından incelenmesi belirtilen sözcük ailelerin ortaya konulmasını ve dolayısıyla türetim mekanizmasının belirlenmesini sağlamaktadır. Örneğin TİD’de [BÜYÜMEK](#) işaretin üretimi nötr uzamda üretilmesine karşın *el şekli, hareket, yönelim ve el dışı işaret* açısından aynı sesbilimsel özellikler taşıyan sadece *konum* açısından baş bölgesinde üretilen [KAFABÜYÜMEK](#) (kafasının şişmesi) işaretinin benzer anlambilimsel eşlemeler sergilemesi bu soruyu daha önemli hale getirmektedir. Özellikle belirtisiz *konum* olarak adlandırılan nötr uzamda üretilen sözcüklerin hem gösterimsel hem de metaforik boyutta ilişkili olduğu (*baş bölgesinin biliş ile bağlantılı olması*) *göz, baş, kalp, ağız* gibi belirtili bir *konumda* üretilmesiyle türetilen yeni sözcükler bir tür kaynaştırma görünümü olarak incelenebilir. Burada tartışılması gereken en önemli konulardan birisi gerçek (*actual*) bir sözcük görünümünde olmayan ve soyut anlambilimsel içerik taşıyan bir kökün taşıdığı *konum* parametresinin nasıl bir biçimlenme sergilediği ve bu durumun genellenebilir bir örüntü olup olmadığıdır.

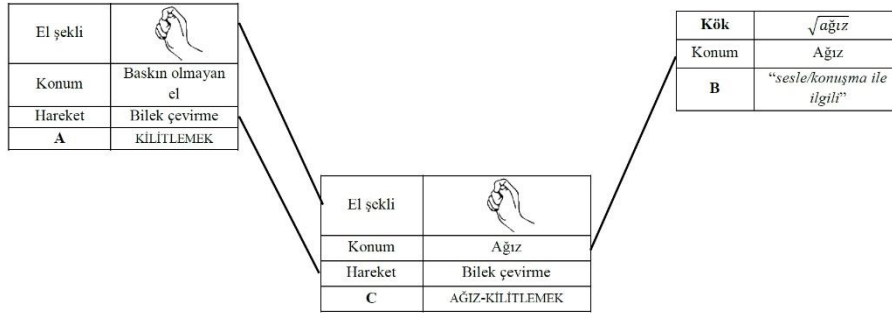
TİD’de [SORU-İŞARETİ](#) sözcüğü de benzer şekilde nötr uzamda üretilmesine karşın sadece *konum* açısından farklılaşan [AKIL-SORU-İŞARETİ](#) (*akılda kalan soru*) ise şakak bölgesinde gerçekleşmektedir. Bu görünümün kaynaştırma sözcükleri olarak değerlendirildiğinde, baskın olmayan elde gerçekleşen [KİLİTLEMEK](#) sözcüğünün ve “sesle/konuşma ile ilgili” soyut anlamsal çekirdeği oluşturan $\sqrt{\text{ağız}}$ kökünün alt-bileşenlerinin birleşmesiyle [AĞIZ-KİLİTLEMEK](#) (*sır tutmak*) sözcüğü meydana gelmektedir (Şekil 11).

Şekil 11: TİD (a) [KİLİTLEMEK](#) ve (b) $\sqrt{\text{ağız}}$ kökünün birleşerek kaynaştırma oluşturdukları (c) [AĞIZ-KİLİTLEMEK](#) işareti

Bürünsel Biçimbilim açısından bakıldığında oluşan kaynaştırma sözcüğü, kendisini oluşturan her iki kökün anlambilimsel özelliğini taşımaktadır. Kaynaştırma mekanizmasında ise kaynaştırma sözcüğü her iki

yapının belirli sesbilimsel alt-bileşenlerini taşımaktadır. Bu birleşim sürecinde [KİLİTLEMEK](#) (Şekil 12a) ve [AĞIZ-KİLİTLEMEK](#) (Şekil 12c) sözcüklerin aynı el şekli ve hareketi taşıırken $\sqrt{ağız}$ kökü (Şekil 12b) ve [AĞIZ-KİLİTLEMEK](#) (Şekil 12c) ise aynı konum özellikleri sergilemektedir. Bu nedenle işaret dillerindeki kaynaştırma mekanizmasının sözcük-düzeyi ve kök-düzeyi şeklinde iki farklı grubu ayrılması önerilebilir. Böylece iki gerçek sözcüğü içeren [KOMŞU](#) gibi kaynaştırma sözcükleri sözcük-düzeyinde, [AĞIZ-KİLİTLEMEK](#) gibi kök birlikteliğiyle oluşmuş işaretleri ise kök-düzeyinde biçimlenmektedir.

Şekil 12: TİD (a) [KİLİTLEMEK](#) ve (b) $\sqrt{ağız}$ kökünün birleşerek kaynaştırma oluşturdukları (c) [AĞIZ-KİLİTLEMEK](#) işaretinin sesbilimsel bileşenleri

TİD sözvarlığında benzeşen sözcükler incelendiğinde, kök-düzeyinde kaynaştırma biçimlenişinin sınırlı bir görünümde olmadığı ve farklı türlerde belirtik (*marked*) konum içeren soyut köklerin benzer dağılım sergilediği görülmektedir. Baskın olmayan el (*Non-dominant hand*)’de (BoE) bölgesinde üretilen [YAZI](#) sözcüğünün alın konumu içeren kökle birleştiğinde [ALIN-YAZI](#) (kader), nötr uzamda üretilen [DAMLA](#) işaretinin baş konumu içeren kökle kaynaştırma sergilemesi [TERLEMEK](#), yine nötr uzamda gerçekleşen [BULMAK](#) sözcüğünün ise göz kökü ile birlikteliği [FARK-ETMEK](#) kaynaştırma sözcüğünü türetmektedir. Bu kaynaştırma sözcüklerin ilkel metafor görünümlerinin yanı sıra işaret dillerinde sözcük türetimi açısından önemli potansiyel taşıdıkları görülmektedir. Eklemlenmesiz biçimbilim sergileyen işaret dillerinde, anlambilimsel içeriği oluşturan kökün diğer bir deyişle konumun farklı olduğu fakat anlambilimsel örüntülerin açık bir şekilde takip edilebildiği sözcüklerin kaynaştırma açısından sistematik bir şekilde çözümlenebilmesi sözcük-biçimleniş hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

5. SONUÇ

Eklemlenmesiz biçimbilimsel görünüm sergileyen TİD’de aynı kavramsal alandaki sözcüklerin ortak içsel özellikler taşıması ve hareketin biçimleniş açısından bu sözcüklerin birbirinden ayrılması, türetim mekanizmasının sesbilimsel şablon açısından incelenip incelenemediği sorusunu ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda Şablon Biçimbilim yaklaşımını takip eden bu çalışmada elde edilen bulgular, Bürünsel Model ile koşut şekilde el şekli ve konumdan oluşan içsel özelliklerin soyut anlambilimsel kökü oluşturduğunu,

bürünsel özelliklerin de sözcüğü sesletilebilir/işaretlenebilir duruma getirdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca türetim gücü açısından bakıldığında kimi köklerin çok işlek bir özellikte bulunduğu ve anlamsal olarak ilişkili birçok sözcük türettiği gözlemlenmiştir. Örneğin 2 el şekline ve göz konumuna sahip “göz, görme” çekirdek anlamına sahip kökün farklı türdeki şablonlarla birlikteliği ve dolayısıyla farklı hareket özellikleri sergilemesiyle [GÖRMEK](#), [GÖRÜŞMEK](#), [OKUMAK](#), [MÜZE](#), [MANZARA](#), [BENZEMEK](#), [BAKIŞMAK](#), [FLÖRT](#), [GÖRSEL](#), [YEMİN-ETMEK](#) gibi birçok sözcük türemiştir. Yapı-anlam eşlemesi açısından bakıldığında ise hem kök hem de şablon (hareketin tek ya da iki elle olması, değişmeli hareket vb.) birçok tahmin edilebilir görüntü ortaya koymakta ve sesbilim yapısının belirli ulamlarının, anlambilim tarafından belirlendiğini sezdirmektedir.

Dikkat çekici bir diğer konu ise sesbilimsel eşzamanlılık özelliği sergileyen TİD’de konuşma dillerine benzer şekilde kaynaştırma sözcüklerinin sesbilimsel alt-bileşenlerinin çözümlenebilmesidir. Bilindiği gibi kaynaştırma sözcüğü, kendisini oluşturan her iki yapının belirli sesbilimsel alt-bileşenlerini taşımaktadır. Bürünsel model açısından her ne kadar anlamsal ilişkili işaretlerin benzer içeriksel özellikler taşıması nedeniyle ilişkili sözcüklerin farklı konum özellikleri sergilemesi aykırı bir durum gibi gözükse de bu sözcüklerin kaynaştırma biçimlenişi açısından incelenmesi ve sesbilimsel alt-bileşenlerinin çözümlenmesi daha net açıklamalar sunmaktadır. Alanyazında TİD’in türetim mekanizmasına ilişkin çok sınırlı çalışma (bkz. Kubuş, 2008; Özkul, 2013; Taşcı ve Göksel, 2014; Makaroğlu, 2018) bulunmasına karşın yapı-anlam ilişkisine odaklanıldığı ve sesbilimsel örüntülerin/şablonların takip edildiği çalışmaların hem türetim sistematığının belirlenmesine hem de türetim gücünün tanımlanmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kısaltmalar

ASL	Amerikan İşaret Dili
Auslan	Avusturalya İşaret Dili
DSGS	İsviçre-Alman İşaret Dili
IPSL	Hint-Pakistan İşaret Dili
ISL	İsrail İşaret Dili
NGT	Hollanda İşaret Dili
ÖGS	Avusturya İşaret Dili
TİD	Türk İşaret Dili

KAYNAKÇA

- Arad, M. (2005). *Roots and patterns: Hebrew morpho-syntax*. Springer.
- Aronoff, M., Meir, I., & Sandler, W. (2005). The paradox of sign language morphology. *Language* 81(2), 301–344.
- Arik, E. (2013). Türk İşaret Dili'nde sınıflandırıcılar üzerine bir çalışma. *Bilig*, 67. 1-24.
- Belsitzman, G., & Sandler, W. (2016). Motivated phonological templates in Sign Language. *Proceedings of the Mediterranean Morphology Meetings (MMM)*, 10, 31-44.
- Berman, J. M. (1961). Contribution on blending. *Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik* 9: 287–281.
- Booij, G. (2010). *Construction Morphology*. Oxford University Press.
- Boyes Braem, P. (1986). Two aspects of psycholinguistic research: iconicity and temporal structure. In: B. Tervoort (ed.), *Signs of Life-Proceedings of the Second European Congress on Sign Language Research* (No. 50, pp. 65-74).
- Brennan, M. (1990). *Word formation in British Sign Language*. Stockholm: Stockholm University.
- Brentari, D. (1990). *Theoretical foundations of American Sign Language phonology*. Doctoral Dissertation. University of Chicago.
- Brentari, D. (1998). *A prosodic model of sign language phonology*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Brentari, D. (2002). Modality differences in sign language phonology and morphophonemics. In: R. Meier, D. Quinto-Pozos, & K. Cormier (eds.) *Modality in Language and Linguistic Theory* (pp. 35-64). Cambridge University Press; Cambridge, UK.
- Bybee, J. (2001). *Phonology and language use*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Bybee, J. (2007). *Frequency of use and the organization of language*. Cambridge: Cambridge University.
- Bybee, J. (2010). *Language, usage, and cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clements, G. N. (1985). The Geometry of phonological features. In: *Phonology Yearbook 2* (pp. 225-252). Cambridge University Press.
- Dikyuva, H., Makaroğlu, B., & Arik, E. (2015). *Türk İşaret Dili Dilbilgisi Kitabı*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- Emmorey, K., & Corina, D. (1990). Lexical recognition in sign language: Effects of phonetic structure and morphology. *Perceptual and motor skills* 71(3): 1227–1252.
- Engberg-Pedersen, E. (1993). Space in Danish Sign Language: The semantics and morphosyntax of the use of space in a visual language, vol. 19. *International*

- studies of sign language and communication of the deaf*. Hamburg, Germany: Signum.
- Fernald, T., & Napoli, D. J. (2000). Exploitation of morphological possibilities in signed languages: Comparison of American Sign Language with English. *Sign Language & Linguistics*, 3, 3-58.
- Frishberg, N., Hoiting, N., & Slobing, D. (2012). Transcription. In: R. Pfau, M. Steinbach, & B. Woll (eds.), *Sign Language. An international handbook* (pp. 1045-1075). Berlin: De Gruyter Mouton.
- Güçlütürk, Y. (2018). *The event structure of two-handed lexical verbs in TİD*. 12. Dilbilim Öğrenci Konferansı, ODTÜ, Ankara, 16-17 Nisan 2018.
- Hohenberger, A., Happ, D., & Leuninger, H. (2002). Modality-dependent aspects of sign language production: Evidence from slips of the hands and their repairs in German Sign Language. In: R. P. Meier, K. Cormier, & D. Quinto-Pozos (eds.), *Modality and structure in signed and spoken languages* (pp. 112–142). Cambridge University Press.
- Hunger, B. (2006). Noun/verb pairs in Austrian Sign Language (ÖGS). *Sign Language & Linguistics*, 2(2), 71-94.
- Jantunen, T. (2007). Tavu suomalaisessa viittomakielessä [The Syllable in Finnish Sign Language]. *Puhe ja kieli*, 27, 109-126.
- Johnston, T. (2001). Nouns and verbs in Australian Sign Language: An open or shut case?. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 6(4), 235-257.
- Johnston T., & Schembri, A. (1999). On defining lexeme in a signed language. *Sign Language & Linguistics*, 2(2), 115-185.
- Kastner, I. (2016). *Form and Meaning in the Hebrew Verb*. PhD. Dissertation. New York University.
- Kenstowicz, M. (1994). *Phonology in generative grammar*. Cambridge, MA:Blackwell.
- Kubuş, O. (2008). *An analysis of Turkish Sign Language (TİD) phonology and morphology*. Master's Thesis. Middle East Technical University, Ankara.
- Kubuş, O., & Hohenberger, A. (2011). The phonetics and phonology of TİD (Turkish Sign Language) bimanual alphabet. In: R. Channon & H. van der Hulst (eds.), *Formational units in sign languages* (pp. 43-63). Berlin: Walter de Gruyter.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lepic, R. (2016). Lexical blends and lexical patterns in English and in American Sign Language. In: J. Audring & F. Masini & W. Sandler (eds.), *Online proceedings of the tenth Mediterranean Morphology Meeting MMM10 (Haifa) 7–10 September 2015*, 98–111.
- Lepic, R. (2019). A usage-based alternative to “lexicalization” in sign language linguistics. *Glossa: A Journal of General Linguistics*, 4(1). 23. 1-30.

- Lepic R., Börstell, C., Belsitzman, G., & Sandler, W. (2016). Taking meaning in hand: Iconic motivations for twohanded signs. *Sign Language & Linguistics*, 19(1).
- Liddell, S. (1984). Unrealized-inceptive aspect in American Sign Language: feature insertion in syllabic frames. In: *Papers from the Chicago linguistic society* (pp. 257-270).
- Liddell, S. K., & Johnson, R. E. (1989). American Sign Language: The phonological base. *Sign Language Studies*, 64, 197-277.
- Meier, R., Cormier, K., & Quinto-Pozos, D. (eds.). (2002). *Modality and structure in signed and spoken languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Makaroğlu, B. (2018). *Türk İşaret Dilinde uyum: şablon biçimbilim açısından bir inceleme*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi.
- Makaroğlu, B., & Dikyuva, H. (ed.) (2017). *Güncel Türk İşaret Dili sözlüğü*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Erişim adresi: <http://tidsozluk.net>.
- Makaroğlu, B., Arıca Akkök, E., Aksan, Y. (2018). Verbs in Turkish Sign Language: A cognitive linguistic approach. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 29 (1), 119-137.
- McCarthy, J. (1979). *Formal problems in Semitic phonology and morphology*. PhD Dissertation. MIT: Cambridge.
- McCarthy, J. (1981). A prosodic theory of nonconcatenative morphology. *Linguistic Inquiry*, 12, 373-418.
- Napoli, D. J. (2019). Morphological theory and sign languages. In: *The Oxford handbook of morphological theory* (pp. 594-614).
- Napoli, D. J., & Sutton-Spence, R. (2010). Limitations on simultaneity in sign language. *Language*, 86(3), 647-662.
- Meir, I., Padden, C., Aronoff, M., & Sandler, W. (2013). Competing iconicities in the structure of languages. *Cognitive Linguistics*, 24(2), 309-343.
- Özkul, A. (2013). *A Phonological and morphological analysis of instrumental noun-verb pairs in Turkish Sign Language*. Master's Thesis. Boğaziçi University, İstanbul.
- Perniss, P. (2007). *Space and iconicity in German Sign Language*. Nijmegen, NL: MPI Series in Psycholinguistics, 45.
- Perniss P., Thompson, R. L., & Vigliocco, G. (2010). Iconicity as a general property of language: evidence from spoken and signed languages. *Frontiers in Psychology*, 1 (227).
- Quer, J., & Steinbach, M. (2019). Handling sign language data: the impact of modality. *Frontiers in psychology*, 10, 483.
- Sandler, W. (1989). *Phonological representation of the sign: Linearity and nonlinearity in American Sign Language*. Dordrecht, NL: Foris Publications.
- Sandler, W. (1999). Cliticization and prosodic words in a sign language. In: U. Kleinhenz, & T. Hall (eds.), *Studies on the Phonological Word* (pp. 223-254). Amsterdam: Benjamins.

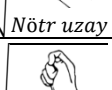

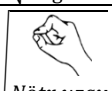
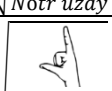

- Sandler, W. (2006). Phonology, phonetics and the nondominant hand. In: L. Goldstein, D. Whalen & C. Best (eds.) *Papers in laboratory phonology: Varieties of phonological competence* (pp. 185–212). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Sandler, W. & Lillo-Martin, D. (2006). *Sign Language and Linguistic Universals*. Cambridge University Press.
- Schembri, A. (2003). Rethinking “classifiers” in signed languages. In: K. Emmorey (ed.), *Perspectives on classifier constructions in sign languages* (pp. 3-34). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Schembri, A., Wigglesworth, G., Johnston, T., Leigh, G., Adam, R., & Baker, R. (2002). Issues in development of the test battery of Australian Sign Language morphology and syntax. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 7(1), 18-40.
- Schreurs, L. (2006). *The Distinction between formally and semantically related noun-verb pairs in Sign Language of the Netherlands (NGT)*. Master’s Thesis. University of Amsterdam.
- Slobin, D., Hoiting, N., Kuntze, M., Lindert, R., Weinberg, A., Pyers, J., Anthony, M., Biederman, Y., & Thumann, H. (2003). A cognitive/functional perspective on the acquisition of “classifiers”. In: K. Emmorey (ed.), *Perspectives on classifier constructions in sign languages* (pp. 271-296). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Stokoe, W. C. (1960). Sign Language Structure: An Outline of the Visual Communication Systems of the American Deaf. *Studies in Linguistics Occasional Papers 8*. Buffalo: University of Buffalo Press.
- Stokoe, W., Casterline, D., & Croneberg, C. (1965). *A dictionary of American Sign Language on linguistic principles*. Silver Spring, MD: Linstok Press.
- Strickland, B., Geraci, C., Chemla, E., Schlenker, P., Kelepir, M., & Pfau, R. (2015). Event representations constrain the structure of language: Sign language as a window into universally accessible linguistic biases. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 112 (19): 5968-5973.
- Supalla, T., & Newport, N. (1978). How many sits in a chair? The derivation of nouns and verbs in American Sign Language. In: P. Siple (ed.), *Understanding language through sign language research* (pp. 91-132). New York: Academic Press.
- Sutton-Spence, R., & Woll, B. (1999). *The linguistics of British Sign Language: an introduction*. Cambridge University Press.
- Taşçı, S. S. (2012). *Phonological and morphological aspects of lexicalized fingerspelling in Turkish Sign Language (TİD)*. Master's Thesis. Bogazici University, Istanbul.
- Taşçı, S. S., & Göksel, A. (2014). The morphological categorization of polymorphemic lexemes: A study based on lexicalized fingerspelled forms in TİD. *Dilbilim Araştırmaları*. Special Issue in Honor of Prof. A. Sumru Özsoy, 165-180.

-
- Taub, S. F. (2001). *Language from the Body: Iconicity and metaphor in American Sign Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tkachman, O., & Sandler, W. (2013). The noun–verb distinction in two young sign languages. *Gesture*, 13(3), 253-286.
- Wilbur, R. B. (2003). Modality and the structure of language. In: M. Marschark & P. Spencer (eds.) *Oxford handbook of deaf studies, language, and education*. (pp. 332-346). Oxford: Oxford University Press.
- Wilbur, R. B. (2008). Complex predicates involving events, time and aspect: Is this why sign languages look so similar?. In: J. Quer (ed.) *Signs of the time. Selected papers from TISLR 8*. Hamburg: Signum Verlag.
- Wilcox, S. (2004). Cognitive iconicity: Conceptual spaces, meaning, and gesture in signed languages. *Cognitive Linguistics*, 15(2), 119-147.
- Zeshan, U. (2000). *Sign language in Indo-Pakistan: A description of a signed language*. Amsterdam: Benjamins.
- Zwitserslood, I. (2003). *Classifying hand configurations in Nederlandse Gebarentaal (Sign Language of the Netherlands)*. Doctoral Dissertation. Utrecht University. Utrecht: LOT.

EK 1

No	Kök	Soyut Anlam	Türetilen Sözcükler
1	 √ Kulak	Duyuma	KULAK , DUYMAK , DİNLEMEK , HABER , ÜNLÜ
2	 √ Nötr Uzay	Teklik	BİN , BİRSEY , İLK , BİRİ , GÜNLÜK , GÜNLÜK , İLK-DEFA , BİR-DAHA
3	 √ (SNF1) Nötr Uzay	İnsan-hareket	GİTMEK , GİDİŞ-DÖNÜŞ , BULUŞMAK , GÖRÜŞMEK
4	 √ Alın	Şans	ŞANS , KADER , BELKİ , KISMET , BELLİ
5	 √ Ağız	Konuşma	SÖYLEMEK2 , KONUŞMAK , SUSMAK , DİL , SUSTURMAK , LAF
6	 √ Nötr Uzay	Matematiksel	MATEMATİK , HESAP
7	 √ Ağız	Tat	TAT , TATLI , ACI , ŞEKER , EKSİ
8	 √ Nötr Uzay	Aktarım, nesil	AKRABA , GENETİK , GELENEK , NESİL
9	 √ Nötr Uzay	İtiraz	HAYIR , UYARI , DUR-DEMEK
10	 √ Nötr Uzay	Çarpı, çapraz şekilde olan	HEDEF , ENGEL , ÇARPI
11	 √ Nötr Uzay	Takip etme	TAKİP , TAKİP-ETMEK , MÜFETTİŞ
12	 √ BoE	Artı, artı/haç şeklinde olan	ARTMAK , ARTI , POZİTİF , TOPLAM , HRİSTİYAN , KLİSE ,
13	 √ Nötr Uzay	Yönetme, idare etme	ÖĞRETMEN , YASAĞ , YÖNETMEK , ŞÖYLE- BÖYLE , İKTİDAR , AMİR
14	 √ Bilek	Zaman	ZAMAN , ZAMANLA , HEMEN , SANİYE , SÜRE

15	 ↓ Kol	Kalite, sınıf	SINIF, YETENEK
16	 ↓ Nötr uzay	Beğenme durumu	AFERİN, BRAVO, SÜPER, TAMAM, HARİKA
17	 ↓ Nötr uzay	Gün	GÜN, YARIN, ZAMAN, HER-GÜN, NE-ZAMAN, ZAMANLA
18	 ↓ Ağız	Sıvı şey tüketme	SU, ALKOL, İÇMEK, SARHOS
19	 ↓ Nötr uzay	Spor, rekabet	SPOR, YARIŞMA, MAC, REKABET2
20	 ↓ Şakak	Bilgi, fikir	TAHMİN, DÜŞÜNMEK, DÜŞÜNCE, BİLGİ, TANIMAK, ÇARE, STRES, HAYAL
21	 ↓ Çene	Hata	YANLIŞ, HATA
22	 ↓ BoE	Bağlama, bir araya getirme	ARABA-ÇEKMEK, BAĞLAMAK, BAĞLI, TAYİN, KOPMAK
23	 ↓ Nötr uzay	Kötü şeyler	PİS, KÖTÜ, FENA, KIZGIN-BAĞIRMAK, TUVALET, ALAY, TARTISMAK, İSYAN-ETMEK, İSEMEK
24	 ↓ Kalp	Kalp	KALP, ACI-ÇEKMEK, ACIMAK, AFFETMEK, CANLI, VİCDAN, İMAN
25	 ↓ Göz	Görme	GÖRMEK, GÖRÜŞMEK, OKUMAK, MÜZE, MANZARA, BENZEMEK, BAKIŞMAK, FLÖRT, GÖRSEL, YEMİN-ETMEK
26	 ↓ Nötr uzay	İki-ayaklı insan bedeni	YÜRÜMEK, SINIF-ATLAMAK, ÖLMEK, KALKMAK, DİKİLMEK, OTURMAK, SIRA, HAREKET
27	 ↓ Nötr uzay	Ulaşım	YOL, YOLCULUK, GİDİŞ-DÖNÜŞ, ULAŞIM,
28	 ↓ Ağız	Konuşma	GEVEZE, KONUŞMAK, KONUŞAN-KİŞİ
29	 ↓ Nötr uzay	İki	İKİ, ÇİFT, İKİSİ

30	 Nötr Uzay	Yer	YER , TAŞINMAK , GÖÇMEN , NEREDE , YERLEŞMEK , ÇEVRE , ÜLKE , ŞEHİR
31	 Nötr Uzay	Bir araya gelme	DERNEK , TOPLANTI
32	 Nötr Uzay	Ay	AY , AYLIK
33	 Ağız	Söz	SÖZ , SÖZLEŞME , SÖYLEMEK , ANLAŞMAK , MÜCADELE , TAVSİYE
34	 Nötr uzay	Finansal, parasal	PARA , ÖDEMEK , ÜCRET , MASRAF , MAAŞ , BANKA , ÇARŞI , PEŞİN , TİCARET , EKONOMİ , KUMAR , ALIŞVERİŞ , KREDİ- ÇEKMEK
35	 Nötr uzay	Bir şeyi yapma, gerçekleştirme	ÇALIŞMAK , İS , YAPMAK , GÖREV , İNŞA , İNŞAAT , TAMİR , BAKIM
36	 Nötr uzay	Değişim	DEĞİŞİK , DEĞİŞTİRMEK , CEVİRMEK
37	 Avuç içi	Kilitleme	KİLİTLEMEK , ŞİFRE
38	 Nötr uzay	Zorluk	ZOR , MECBUR , ZORLAMAK , SART
39	 Ağız	Mikrofon	MİKROFON , RÖPORTAJ
40	 Nötr uzay	Yazı	YAZMAK , İMZA , KALEM , DİLEKÇE , YAZISMAK , MEMUR
41	 Nötr uzay	Kamera	KAMERA , VIDEO , VIDEO-ÇEKİM , GÖRÜNTÜLÜ-GÖRÜŞME
42	 Ağız	Ses	SES , SES-BAĞIRMAK , GÜRÜLTÜ , MÜZİK , RADYO
43	 Avuç içi	Çıkarma, son verme	ÇIKARMAK , KOVMAK
44	 Nötr uzay	Eğlence, tatil	OYNAMAK , EĞLENMEK , PAYDOS , OYUN , EĞLENCE , PARTİ , TATİL , ŞAKALAŞMAK , OYUNCAK , ŞAKA , YARAMAZ , OYUN- OYNAMAK

45	 Göğüs	Rahatlık	RAHAT , DİNLENMEK , TATİL2 , TEMBEL , KEYİF , SAKİN
46	 Nötr Uzay	Aynı şekilde	AYNI , AYNEN
47	 Kulak	Arama	TELEFON , ARAMAK
48	 BoE	Acil, hemen	HEMEN , ÇABUK , HIZ , ACİL
49	 Ağız	Haber, bilgi	HABER , HABERLESMEK , İFADE , İZİN
50	 Nötr uzay	İlişki	BAĞLAMAK , BAĞLI , ÖLÇÜ , BİRLESMEK , ÇÖZÜM , ALAKA
51	 Nötr uzay	Haberleşme, temas	TELEFON-ARAMAK , İLETİŞİM , ÇAĞRI , İLETMEK , AYNEN-İLETMEK
52	 Nötr uzay	Tasarım, düzen	PLAN , KONTROL , MİMAR
53	 Nötr Uzay	Yokluk, hiçlik	HİÇ , SIFIR , EKSİKSİZ , SIFIRLAMAK
54	 Nötr Uzay	Seçme, alma	AVANS , SECMEK
55	 Nötr uzay	Üç sayısı	ÜÇÜNCÜ , ÜÇLÜK
56	 BoE	Binme	BİNMEK , AT
57	 Nötr uzay	Piston	TREN , METRO
58	 Göz	Bakma, takip etme	BAKMAK , BAKISMA , EREK , İNTİKAM , HAYRAN
59	 BoE	Sinir, sinirlenme	İNTİKAM1 , SİNİR , İNTİKAM2

60	 Nötr Uzay	Kaçma	KAÇMAK , GEÇMEK , HIZLI , KAÇAK , KACIRMAK
61	 Nötr uzay	Alma/tutma	ALMAK , KURTARMAK , TUTMA , KURTULMAK , GETİRMEK , YAKALAMAK , ALISVERİŞ
62	 Nötr uzay	Toplu insan grubu, kolektif	EYLEM , SOKAK , HAYRAN , MİTİNG , TOPLU-GELMEK , AKIN-ETMEK
63	 Göğüs	Sevinç	MORAL , SEVİNMEK , HEYECAN , HEVES , FERAHLAMAK ,
64	 Göğüs	Giyim	ELBİSE , GİYMEK , ÖNLÜK
65	 Göğüs	Sahip olma	KENDİ , SAHİP , HAKİM , PATRON , BENCİL , DİN
66	 Göğüs	İstek, azim	HEVES , CESARET , GÜVENMEK , HEVESLENMEK , CESUR , GÜVEN
67	 Nötr Uzay	Ayrırma, ayrılmış olan	AYRI , BÖLÜM , BÖLGE , AYRILMAK , AYRIMCILIK , AYIRMAK ,
68	 Nötr Uzay	Ateş, ısı	PIŞİRMEK , SICAK , ATES , YANMAK , DUMAN , OCAK
69	 Nötr Uzay	Çokluk	ÇOK , ÇOĞALMAK , BOL , KALABALIK
70	 Ön Yüz	Bakma, ilgilenme	BAKMAK , İLGİLENMEK , TAVSİYE , BAKIM ,
71	 Şakak	Anlama, öğrenme	ANLAMAK , ÖĞRENMEK , TANIMAK , ANLAM
72	 (SNFB) Nötr Uzay	Yazılı materyal-nesne	KİTAP , DEFTER , DOSYA
73	 Avuç içi	Ayrılma	İSTİFA , İSTİFA-ETMEK , MEZUN

74	 √ Nötr uzay	Bekleme, durma	BAYAT , DURMAK , KALMAK , DURDURMAK
75	 √ Avuç	Maddi ve manevi bir sorunu sonlandırma	BARIS , KAPATMAK
76	 √ Yanak	İzleme	İZLEMEN , ZEVK
77	 √ BoE	Seçim	SECİM , OY , OY-VERMEK , MECLİS
78	 √ Çene	Yaşlanma	DEDE , YASLI , YASLANMAK
79	 √ Boğaz	Et	KURBAN , KESMEK , ET , DERİ
80	 √ Nötr uzay	Başarı, beğeni	SAMPİYON , TEBRİK-ETMEK , TEBRİK
81	 √ Nötr uzay	Bir araya gelme, dostluk	DOST , BİRLEŞMEK , KOALİSYON , BİRLİK
82	 √ Nötr uzay	Galip gelme	YENMEK , REKABETİ , DÜŞMAN
83	 √ Nötr uzay	Vurma, çarpma	VURMAK , KAZA , EZİYET , VURMAK , ÇARPMAK ,
84	 √ Nötr uzay	Taşıt	ARABA , ARABA-SÜRMEK
85	 √ Nötr uzay	Zarar verme, sonlanma	ZARAR , PATLAMAK , İPTAL-OLMAK
86	 √ Nötr uzay	Taşıma	TASIMAK , ÇANTA , BAVUL , GÖTÜRMEK , TORBA
87	 √ Nötr uzay	Soğuk	SOĞUK , BUZ , ÜŞÜMEK , KIS

88	 √ Nötr uzay	Makine	MAKİNE, FABRİKA
89	 √ Nötr Uzay	Güzel, beğenilen	GÜZEL, İYİ, TEMİZ, HARİKA, LEZZETLİ
90	 √ Avuç içi	Bir şey koyma, verme	KOYMAK, BAHSİS, RÜŞVET-VERMEK
91	 √ Nötr Uzay	Değişim	ÇEVİRMEK, VARDİYA, DEĞİŞTİRMEK, TAKAS
92	 √ BoE	Artış	ARTMAK, ZAM
93	 √ Nötr uzay	Eğitim	ÖĞRETMEN, ANTRENÖR, ÖĞRETMEK